

KŪRYBINĖS UŽDUOTIES KAIP DALYKO MINIATIŪROJE REALIZAVIMAS

Juozas Vytautas Uzdila

Vilniaus pedagoginis universitetas, Socialinės komunikacijos institutas,
Socialinės pedagogikos katedra, Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius, Lietuva
El. paštas prof.uzdila@vpu.lt

Mokymas aukštojoje mokykloje tobulinimo požiūriu – tai permanentinis vyksmas, grindžiamas šios srities didaktikos teorijų laimėjimais, dėstytojo nuovoka ir geba sudaryti studentams gero mokymosi prielaidas, taikant skatinančią jų kūrybiškumą strategiją. Viena iš svarbiausių gero mokymosi prielaidų – kūrybinės užduotys, kurias atlikdami studentai tarsi fokusuoja mokomojo kurso žinias, pritaiko mokslinės analizės patirtį. Palyginti siauro pobūdžio kūrybinė užduotis ypač efektyvi: ją atliekantis studentas gali bendrojo pobūdžio žinias taikyti naujame kontekste, turi galimybę pasireikšti kaip individualus interpretatorius ir vertintojas. Straipsnyje nagrinėjama kūrybinės užduoties, atliktos VPU socialinės pedagogikos specialybės II kurso studentų, išklausių mokomąjį dalyką „Šeimos tyrimas ir konsultavimas“, prasmė. Baigiant dalyko mokymą, taikyta užduotis „Koks šeimos apibrėžimas yra pilniausias ir tiksliausiai perteikiantis šios socialinės bendrijos esmę?“. Remiantis studentų rašiniais, analizuojami ir bendrinami kūrybinės užduoties, kaip dalyko miniatiūroje, rezultatai.

Reikšminiai žodžiai: geras mokymas aukštojoje mokykloje, kūrybinė užduotis kaip mokomojo dalyko miniatiūra, šeimos definicijos, studentas – šeimos apibrėžčių interpretatorius ir vertintojas.

DOI: 10.3846/1822-430X.2009.17.4.62-72

Įvadas

Geras mokymas aukštojoje mokykloje – vis atsikartojanti ir, dėstytojui rodant individualią iniciatyvą, realizuojama problema. Veikiausiai universitetuose dirbantys pedagogai mokslininkai yra linkę manyti, kad jie tikrai gerai moko studentus. Kitoks universitetinio ugdymo kontingento požiūris: kasdienybėje palyginti dažnai formuluojami griežti ir kritiški vertinimai, skirti mokomajam dalykui ir jį kuruojančiam pedagogui.

Efektyvinti mokomojo dalyko (šįkart – šeimotyrinio) dėstymą ir jo studijavimą – tai vis apibendrinti pedagoginį patyrimą, sukauptą aukštojoje mokykloje (Bajoriūnas 1998: 26). Tačiau tokio patyrimo bendrinimas edukologinėje literatūroje retai aptinkamas. Pavyko

rasti vienintelę publikaciją – tai Z. Bajoriūno pedagoginės patirties bendrinimas, sukaupias dėstant „Familiistikos pagrindus“. „Nagrinėjant idėjas, reikšmingas šeimai ir vaikų ugdymui, – rašo Z. Bajoriūnas, – svarbu natūraliai skatinti studentus susikurti perspektyvų *savąjį šeimos modelį* (paryškinta straipsnio tekste – aut.). Jo kūrimas susijęs su studentų vidinės laisvės puoselėjimu, žmogiškumu, pagarba asmeniui“ (Bajoriūnas 1998: 29). Tai yra viena iš svarbiausių gero dalyko mokymo aukštojoje mokykloje prielaidų.

P. Ramsdenas, apibendrinęs įvairias gero mokymo aukštojoje mokykloje sampratas, išdėstęs dėstytojų ir studentų požiūrį, vis akcentuoja mintį: geras mokymas yra toks, kuris skatina studento giluminį požiūrį, savarankišką

domėjimąsi mokomąja medžiaga ir tarnauja studentų supratimo keitimuisi (Ramsden 2000: 118). Vertindamas gerą mokymą dėstytojo požiūriu, šis autorius sumuoja bent dvylika ypatybių, tarp kurių patenka ir meilė dėstomajam dalykui, įdomus mokomosios medžiagos perteikimas, gebėjimas bendrauti su studentais ir paisyti jų nuomonės, atkaklus savarankiškumo skatinimas, akademinio jaunimo darbą aktyvinančių metodų bei užduočių taikymas ir kt. (Ramsden 2000: 120–121).

Užduotys, kurios padeda ugdymo kontingentui suprasti mokslo ir mokomojo dalyko esmę, priklauso aukštos kokybės mokymo ir mokymosi metodams. Tenka apgailėstauti, kad šio straipsnio autoriui, pasirinktu tyrimo aspektu „perkračius“ lietuvių edukologijos vadovėlius, gausybę knygų (monografijų) ir straipsnių, taip ir nepavyko aptikti, kas yra toji mįslingoji kūrybinė užduotis, aktyvinanti studentų mąstymą ir skatinanti jų kūrybinius impulsus bei reflektyvumą. Nebent tokia išimtis: grįžtant prie dabar gerokai primiršto probleminio mokymo idėjų (Machmutovas 1983; Ruseckienė 1988), pavyko aptikti tokias užduotis, problemas, kurios iš ugdytinių reikalauja apibūdinti dalyko esmę, sukaupti sprendimui reikiamą informaciją, atlikti pagal savo pajėgas sprendimą ir padaryti išvadas.

2007–2008 m. m. rudens semestre Vilniaus pedagoginio universiteto socialinės pedagogikos specialybės II kurso studentams buvo pradėtas dėstyti naujas mokomasis dalykas „Šeimos tyrimas ir konsultavimas“. Dalyko išmokimas semestro pabaigoje tikrintas taikant palyginti siauros apimties kūrybinę užduotį „Koks šeimos apibrėžimas yra pilniausias ir tiksliausiai perteikiantis šios socialinės bendrijos esmę?“ Užduoties atlikimo instrukcija: iš mokslinės literatūros (filosofijos, etikos, sociologijos, psichologijos, edukologijos) atrinkti būdingas šeimos definicijas, jas tarpusavyje lyginant ir taikant turimą šeimos, kaip socialinės bendrijos, supratimą, išanalizuoti ir interpretuoti, pateikti savo šeimos apibrėžtį. Todėl studentas, rodydamas gerą valią ir iniciatyvą, dirbo su literatūros

šaltiniais, surinko iš jų reikiamą informaciją ir reflektavo.

Tokia užduotis, taikoma semestro gale, yra skiriama tikrinti studento susidomėjimui dalyku, sukauptoms žinioms pritaikyti naujoje situacijoje, reflektavimui, kurio pririekia šeimos apibrėžčių analizei ir interpretacijai. Atliekant užduotį, parodomas studentų intencionalus nusiteikimas šeimos dabarties ir ateities požiūriu.

Užduotis pavadinta kūrybine, kadangi reikalauja užsiimti nauja, euristine paieška: pateikti iki tol neaptiktą ir užtat savo sugalvotą (reflektavimo pasekmė) šeimos apibrėžčių interpretaciją, sukurti savo šeimos definiciją.

Tokia užduotis gimininga didaktikoje randamoms probleminėms ir tiriamosioms užduotims. Dalykinė problema atsiranda, kai ją sukelia receptinio psichikos situacija: aptinkama intelektualinio pobūdžio sunkumų, vadovėlių ir kitos literatūros tuštumų, neužpildytų vietų. Problema besimokančiajam atsiranda ugdymo metu ir jos svarbiausias skatulyks – probleminė situacija (Ruseckienė 1988: 45). Tiriamoji užduotis gimininga kūrybinei, kadangi akcentuojamos tokios jos funkcijos, kaip mokėti parinkti ir taikyti prieinamus ugdytiniui mokslo metodus, formuoti savarankiško tiriamojo darbo įgūdžius, lavinti gebėjimą „sąmoningai įgyti žinių ir jas operatyviai bei lanksčiai panaudoti“ (Ruseckienė 1988: 57).

Savo esme ir probleminė, ir tiriamosios užduotys (didaktikos požiūriu – kartu ir mokymo metodai) yra kūrybinės arba ugdytinio mąstymą ir veiklą aktyvinančios užduotys. Iš tarpusavyje giminingų sąvokų čia pasirenkama *kūrybinė užduotis* dėl jos originalumo ir vienkartinumo. Kūrybine ji dar vadinama dėl palyginti didelio sunkumo ir sudarytos progos rodyti didžiausią intelektualinį pajėgumą. Beje, tokia užduotis sudaro galimybę remiantis tuo, kas studento sukurta, dalyko pedagogui nustatyti individualias studentų skirtybes, produkavimo (kai daug vietos improvizacijai) gebėjimus, receptinio subjektyvumą, ypač emocingai reiškiamas matrimonialines nuostatas.

Užduotis kaip dalykas miniatiūroje – metaforiškas apibūdinimas. Logiškai apibrėždamas šeimą, nusakydamas jos esmę, studentas kūrybiškai taiko studijuojant šeimotyriinį dalyką įgytą patirtį: pirmosios visuomenėje socialinės bendrijos supratimą, tarpusavio ryšių šeimoje analizės gebėjimus, šeimos narių vaidmenų ir funkcijų įžvalgą. Žodžiu, atrenkamos ir apibrėžtyje fokusuojamos svarbiausios šeimos esmę perteikiančios žinios.

Beje, užduotį formuluojant metaforiškai, vedama paralelė su žinomais šeimos moksle apibūdinimais: „Šeima yra visuomenė miniatiūroje“ (Šalkauskis 2002: 87), „Šeima yra tauta miniatiūroje“ (Maceina 2002: 103).

Tokio tyrimo *objektas* – kūrybinė šeimotyriinio dalyko užduotis, studentų atliekama semestro gale, kai baigiamas dalyko mokymas (-asis).

Tikslas – iširti kūrybinės užduoties efektyvumą mokomojo dalyko giluminio suvokimo ir studento individualumo raiškos požiūriu.

Uždaviniai: 1) perskaityti studentams mokomąjį dalyką „Šeimos tyrimas ir konsultavimas“, taikant suformuluotus gero mokymo aukštojoje mokykloje prigimtį atitinkančius principus (Ramsden 2000: 129–138) ir tikrinti, kaip jie realizuojami; 2) pritaikyti tyrimui palyginti siauros apimties kūrybinę užduotį ir išanalizuoti jos atlikimą studentų individualių skirtųjų požiūriu; 3) nustatyti, koks studentų požiūris ir kaip jis argumentuojamas, aiškinant pilniausią ir geriausiai šeimos esmę perteikiančią definiciją; 4) aptarti, kokias intencijas studentai reiškia apibūdinami šeimą.

Hipotezė: studentai turėtų tokią kūrybinę užduotį atlikti rodydami domėjimąsi mokomoju dalyku ir reikšdami savo santuokines intencijas.

Tyrimo metodai: filosofinės ir mokslinės literatūros keliamos problemos aspektu analizė; studentų rašinys kaip tiriamoji kūrybinė užduotis ir individualios raiškos priemonė; pedagoginis stebėjimas; pedagoginės patirties bendrinimas; studentų atliktos kūrybinės užduoties (rašinio) analizė ir tyrimo rezultatų samavimas.

Tyrimo pobūdis. Pedagoginis eksperimentas atliktas 2007 m. rudens semestro metu. VPU Socialinės komunikacijos instituto socialinės pedagogikos specialybės II kurso stacionaro ir vakarinio skyriaus studentams trečiajame semestre skirtas mokomasis dalykas „Šeimos tyrimas ir konsultavimas“ (3 kreditų modulis: per savaitę 2 akad. val. paskaitoms ir 1 val. seminarams). Paskaitas skaitė mokomąjį dalyką kuruojantis prof. J. V. Uzdila (šio straipsnio autorius), o seminarus vedė asistentė R. Ilgūnienė.

Paskaitinis ir seminarinis darbas derintas tarpusavyje, kaip vienas kitą praplečiantys ir papildantys. Paskaitų ir seminarų metu daug dėmesio skirta studentų domėjimąsi dalyku skatinančiam savarankiškam darbui ir tiriamiesiems gebėjimams formuoti: iš mokslo knygų, straipsnių rinkinių ir žurnalų studentai atrinko dalyko studijoms tinkamus straipsnius (iš jų buvo sudarytas ir VPU bibliotekos bendrojoje skaitykloje laikytas šiam mokomajam dalykui studijuoti skirtas straipsnių aplankalas), studentai drauge su dėstytoju atliko tyrimo instrumentų rengimo darbą (matrimonialinių nuostatų, šeimos vertybių, lokalinio šeimų tyrimo) ir patys kaip respondentai rašė rašinius, atsakė į anketų klausimus. Suskirstyti į grupes studentai sumavo ir bendrino tyrimo rezultatus (šeimos vertybių, lokalinio tyrimo, matrimonialinių nuostatų), darė auditorijoje pranešimus ir diskutavo.

Mokomojo dalyko studijos baigtos skiriant šio straipsnio įvade aprašytą kūrybinę užduotį: per 2 akad. val. vakarinio ir dieninio skyrių studentai, iš anksto turėdami išrašytas bent dvi ar tris šeimos definicijas, jas analizavo ir pateikė savo apibrėžtis (rašyta 2007-12-11 ir 12 d.).

Imties charakteristika. Darbą rašė 134 (74 dieninio skyriaus socialinės pedagogikos ir 60 vakarinio skyriaus) II kurso socialinės pedagogikos specialybės studentai.

Daugumos respondentų amžius – 20 metų.

Pastebėtas intelektualinio išprusimo skirtumas tarp dieninio ir vakarinio skyriaus studentų, ką liudija ir parašytų darbų analizė

(žr. toliau). Skirtumų būta ir kitų: dieninio skyriaus studentai rašė pirmoje dienos pusėje (nuo 9:50 val. iki 11:20 val.), o vakarinio, kaip dera, vakare (nuo 17:30 val. iki 19:00 val.). Rašinių kokybę labiausiai lėmė uolumas dirbant akademinį darbą, kas tiesiogiai koreliuoja su teorinės refleksijos lygmeniu. Dauguma studentų (90 %) – merginos.

Tyrimo rezultatai

Iš darbų rašiusių 134 studentų dauguma jų (apie 90 %) nurodė šeimos apibūdinimų (apibrėžčių) autorius ir šaltinius. 10 studentų parašė apibendrintai, o būtent: kaip priimta šeimą aptarti sociologijoje, etikoje, psichologijoje ir pedagogikoje. Studentai, išanalizavę šeimos apibrėžtis, savaip bendrino – parašė šeimos apibūdinimą. Jų pateiktas šeimos apibūdinimas buvo tarsi užduoties atsakymas – parašyti pilniausiai šeimos esmę perteikiančią formuluotę. Dauguma jų paisė griežto užduoties instrukcijos vykdymo: parašė kelias iš skirtingų šaltinių šeimos apibrėžtis ir jas teigiamai ar kritiškai analizavo, o paskui patys pateikė savo šeimos apibrėžtį (taip rašė 90 % stacionaro ir 60 % vakarinio skyriaus II kurso studentų).

Kokios analizei buvo pasirinktos šeimos definicijos ir kaip jos apibūdintos, priklausė nuo gausybės veiksnių: studento asmenybės tipologijos, dėstytojo parinktų užduočių sistemos ir vertinimo (gauti teigiamą balą siekė dauguma studentų), turimos šeimyninio gyvenimo, atsineštos iš tėvų šeimos patirties, apsiskaitymo, studijų nuoseklumo, stropaus (priešybė – atsitiktinio), akademinų užsiėmimų lankymo ir aktyvaus (priešybė – pasyvaus) dalyvavimo dalyko mokyme, ypač darant pranešimus ir diskutuojant. Svarbiausi tarp tokios gausybės veiksnių, beje, tarpusavyje sąveikaujantys, matyt, yra studento individualumas ir sąmoningas bei iniciatyvus užduoties atlikimas.

Studentų rašiniai patvirtina ir savaip iliustruoja esatyje funkcionuojančius šeimų modelius ir realybėje (kasdienybės diskursuose)

įsigalėjusių verbalinių šeimos gyvenimo faktų apibūdinimą. „Kalbos logika šiuo atveju lemia ir šeimos modelių išskyrimo logiką“, – teigia G. Navaitis (2002: 4) ir nurodo šeimai skirtoje kalbinėje raiškoje būdingas konkrečias ir metaforines, kokybines ir kiekybines, vidines ir išorines, subjektyvias ir objektyvias dimensijas (Navaitis 2002: 47–52).

Studento individualumą liudija iš įvairių šaltinių (pirmiausia – mokslo, o išimtiniais atvejais – mokslo populiarinimo ar beletristikos) pasirinktos šeimos definicijos. Kaip rodo 1 lentelė, pasirinkimo galimybė nulėmė šaltinių ir autorių gausą, kas yra pozityvu, palyginti su mokymusi iš vieno ar kelių vadovėlių, kam, beje, nepritaria ir Z. Bajoriūnas (1998: 29). Patvirtinimas – aukštosios mokyklos didaktikos principas, kai studijuojama iš pirmųjų ir iš kelių (netgi keliolikos) šaltinių.

Studentai pasinaudojo 62 skirtingais šaltiniais ir 306 šeimos apibrėžtimis. Vidutiniškai studentas (statistinis vidurkis) aptarė po 2, 3 šeimos apibrėžtis (apibūdinimus).

Svarbiausias gauto tyrimo rezultatų parametras – studentų pasirinktų šeimos apibrėžčių esmės ir jų struktūros analizė. Ji paliudija ir apibrėžčių autorių, ir studentų, kaip interpretatorių, intencionalų nusiteikimą, o būtent: šeima užtikrina visuomenės stabilumą, tvirtą tėvų ir vaikų sąjungą, vyro ir moters gyvenimui suteikia kartu etinį ir juridinį pagrindą, bendraminčiai ir vienas kitą mylintys žmonės geriau už kitus tvarko namų ūkį, efektyviau auklėja vaikus.

„Šeima – tai jaukūs namai, švelni žmona ir mieli vaikai“; „Šeima yra viskas ir stovi aukščiau visko“; „Šeima – svarbiausia ir vienintelė jungtis tarp tėvų ir vaikų“; „Šeima – pats nuostabiausias dalykas mūsų gyvenime“; „Šeima – tai palaimos būvis“; „Šeima – tai aukščiausia žmogaus turima vertybė“; „Šeima – pati didžiausia vertybė pasaulyje“; „Šeima yra pati svarbiausia sąjunga“; „Šeima – dviejų žmonių pradėtas bendras gyvenimo kelias“; „Šeima – tvirta kaip uola“; „Šeima – tai tarsi tvirtovė“; „Šeima – tai asmenys, kurie nori ir mato prasmę gyventi kartu“.

1 lentelė. Studentų analizuotos šeimos definicijos: svarbiausi šaltiniai ir autoriai

Šaltiniai	Šaltinis	Autorius	Studentų	
			N	%
Teisės	<i>LR Konstitucija</i> (Žinios, 1992, Nr. 31-955, 38 str.).	V. Stankūnienė R. Baškienė	11	8,2
	<i>Šeimos kodeksas. Projektas</i> (1995).		2	1,5
	<i>Valstybinė šeimos politikos koncepcija ir veiksnių kryptys. Projektas</i> (1995).		5	3,7
	<i>Šeimos politikos koncepcija. Projektas</i> (2007).		2	1,5
	<i>Šeimos teisių chartija</i> (1993).		3	2,2
	<i>Vaiko teisių konvencija</i> (1996).		2	1,5
Žodynai	<i>Dabartinės lietuvių kalbos žodynas</i> (1972; 1993 ir 2000).	L. Jovaiša J. Leonavičius R. Augis; R. Kočiūnas	10	7,5
	<i>Lietuvių kalbos žodynas</i> , t. 14 (1968).		8	6,0
	<i>Enciklopedinis edukologijos žodynas</i> (2007).		11	8,2
	<i>Sociologijos žodynas</i> (1993).		10	7,5
	<i>Psichologijos žodynas</i> (1993).		3	2,2
	<i>Antikos žodynas</i> (1998).		1	0,7
<i>Visuotinis enciklopedinis žodynas.</i>	5	3,7		
Žinynai	<i>Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas</i> (2002).	I. Leliūgienė	5	3,7
	<i>Iliustruotas enciklopedinis žinynas moksleiviams, studentams</i> (2002).		9	6,7
	<i>Visuotinis enciklopedinis žodynas</i> (2005).			
Enciklopedijos	<i>Lietuvių enciklopedija</i> , t. 29 (1963).	A. Musteikis P. Dundulienė	31	23,1
	<i>Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija</i> , t. 10 (1972).		7	5,2
	<i>Lietuviškoji tarybinė enciklopedija</i> , t. 3 (1983).		8	6,0
	<i>Tarybų Lietuvos enciklopedija</i> , t. 4 (1988).		5	3,7
	<i>Encyclopedia Britannica</i> , vol. 9 (1964).		6	4,5
	<i>Kitos enciklopedijos (Encyclopedia Americana ir kt.).</i>		8	6,0
Vadovėliai ir studijų knygos	<i>Socialinės pedagogikos pagrindai</i> (1995).	J. Vaitkevičius	2	1,5
	<i>Socialinė pedagogika</i> (2002).	I. Leliūgienė	3	2,2
	<i>Šeimos edukologija</i> (1997).	Z. Bajoriūnas	36	26,9
	<i>Šeimos psichologinis konsultavimas</i> (2002).	G. Navaitis	23	17,2
	<i>Šeimos etika</i> (2005).	V. Žemaitis	4	3,0
	<i>Šeimos etika</i> (2007).	G. Skujienė;	5	3,7
	<i>Šeimotyros įvadas</i> (2001).	A. Steponėnienė	3	2,2
	<i>Šeima žmogaus gyvenime</i> (2003).	L. Rupšienė	7	5,2
	<i>Teisės pagrindai</i> (1999).	K. Miškinis V. Čiočys	2	1,5

I lentelės pabaiga

Šaltiniai	Šaltinis	Autorius	Studentų	
			N	%
Klasika	<i>Nikomacho etika</i> (1990).	Aristotelis	1	2,2
	<i>Dvasios fenomenologija</i> (1997).	G. W. F. Hegel	3	0,7
	<i>Sąmonė</i> (1990).	Vydūnas	2	1,5
	<i>Visuomeninis auklėjimas</i> (2002).	S. Šalkauskis	3	2,2
	<i>Tautinis auklėjimas</i> (2002).	A. Maceina	4	3,0
	<i>Percit. iš „Lietuvių šeimotyros“</i> (2001).	J. Vabalas-Gudaitis	2	1,5
	<i>Percit. iš „Lietuvių šeimotyros“</i> (2001).	J. Keliuotis	3	2,2
Teologija ir religinė literatūra	<i>Vatikano II susirinkimo nutarimai</i> (1994).	Jonas Paulius II	2	1,5
	<i>Enciklika „Humanae vitae“</i> (1993).	Jonas Paulius II	5	3,7
	<i>Apaštališkoji Adhortacija: Familiaris consortio</i> (1994).	K. Wojtyła	3	2,2
	<i>Meilė ir atsakomybė</i> (1994).	R. Grucė	5	3,7
	<i>Šeima ir vaikų auklėjimas</i> (1994).		2	1,5
Knygos ir monografijos	<i>Pozityvioji socializacija</i> (2005).	G. Kvieskienė	4	3,0
	<i>Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje</i> (1993).	J. Uzdila	4	3,0
	<i>Lietuvių šeimotyra</i> (2001).	J. V. Uzdila	5	3,7
	<i>Menas kurti šeimą</i> (2001).	J. V. Uzdila	2	1,5
	<i>Lietuvių šeima ir papročiai</i> (1995).	A. Vyšniauskaitė ir kt.	2	1,5
	<i>Šeima pasaulio šalių kultūrose</i> (2006).	K. Miškinis	2	1,5
Straipsniai	<i>Šeimos ideologija</i> (1995).	A. Žvinklienė	2	1,5
	<i>Demografinis šeimos portretas</i> (1995).	V. Stankūnienė	5	3,7
	<i>Šeima ir asmenybės ugdymas</i> (1995).	R. Žibaitis	3	2,2
	<i>Nepilna šeima ir vaikas</i> (1995).	J. Litvinienė	2	1,5
Prieiga per interneto	<www.bernardinai.lt >		1	0,7
	<www.submit.lt>		1	0,7
	<www.manovaikas.lt>		1	0,7

Tokie šeimos apibūdinimai liudija jų genezę: vadovautasi kasdienybėje paplitusiu diskursu, kuris verifikuotas paskaitose ir skaitant literatūrą. Paskui grįžta prie tokio diskurso, kuris kasdienybėje (studento sąmonės vaizde) įtvirtinamas kaip ypač reikšmingas.

Toks tyrimas – šeima studento sąmonėje kaip vaizdas ir intencija – labiau liudija šeimos

sureikšminimą asmens gyvenime (visa tai parbrėžta). Šeimos reikšmė visuomenės gyvenime gerokai prislopinta (akcentuota tik 13,4 % rašinių autorių).

Asmenybės tipologijos požiūriu studentų darbai dvejopi – turintys griežtą loginį planą, operuojantys mokslo sąvokomis ir metaforiški, perteikiantys jų apsisprendimus bei

intencionalius (emocionalius) nusiteikimus. Pirmiesiems paprastai rūpėjo tokios šeimos difinicijos, kurios pradamos: „Šeima yra natūrali bendruomenė“ (Wojtyła 1994: 319), „Šeima – tai maža asmenų grupė...“ (Leliūgienė 2002: 289), „Šeima – grupė žmonių, susijusių santuokos, giminystės, įvaikinimo ar išlaikymo santykiais...“ (Dundulienė 1988: 165), „Šeima yra asmenų bendrija...“ (Miškinis 2003: 8).

Emocionaliai rašantys studentai pirmiausia mato įtaigias ir vaizdingas šeimos apibrėžtis: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“ (LR Konstitucijos 38 str.), „Šeima – pirmoji visuomenės ląstelė...“.

Todėl studentai, kurdami šeimos definicijas, vienas po kito blyksi emociškai nuspalvintais akcentais:

„Šeima – kažkas sakralaus ir privalomo išpažinti kiekvienam asmeniui“; „Mano šeima – mano Tvirtovė“; „Šeima – žmonių grupė, prisaikdinta vedybomis, ištikimybės, meilės, rūpinimosi vienas kitu įžadais“; „Šeima – tai žmonės, kurie bet koku atveju yra susieti iki mirties“; „Šeima – tai vienas kitą gerbiantys, suprantantys ir palaikantys žmonės, kurie vienas kitą papildo, į gyvenimą žvelgia tomis pačiomis akimis“.

Individualių skirtybių požiūriu studentai, sprendžiant pagal jų rašinius, galėtų būti dar ir kitaip klasifikuojami:

1) uolūs instrukcijos vykdytojai (jie išanalizavo bent tris šeimos apibrėžtis, jas interpretavo, nurodydami trūkumus);

2) rašantieji tai, kas patinka dėstytojui, savo intencijas tapatinantys su dėstytojo paskaitų intencijomis – tai studentai konformistai;

3) maištaujuojantieji studentai, kurie, netgi būdami neteisūs, gina savo gyvenimiškąją poziciją (gyvenimą kartu nesusituokus ir pan.);

4) viską darantieji paskubomis ir nerodantieji uolumo (praleidinėję paskaitas, laiku neatlikę užduočių ar tik kai ką atlikę, nepaisantieji užduoties instrukcijos, apskritai per mažai reiklūs sau).

Į tyrimų rezultatų analizę patenka studentų rašiniuose vartojamos sąvokos, perteikiančios

šeimos esmę. Tai yra problemiškas ir papildomų tyrimų reikalaujantis klausimas. Antai „Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje“ (projekte) vartojamos tokios sąvokos, kaip „artimieji giminaičiai“, „darni šeima“, „daugiavaikė šeima“, „krizę išgyvenanti šeima“, „nepilna šeima“, „santuoka“, „socialinės rizikos šeima“, „šeima kaip vyro ir moters santuokos pagrindu sukurta, artimais giminystės ryšiais susijusi asmenų bendruomenė, valstybės laikoma subjektu“ (2007: 3). Tačiau rašiniuose studentai tokios plačios į esamybę orientuotos šeimos modelių analizės atsisakė. Jie labiau linkę aptarti šeimos privalomybę, o ne krizės ištiktas ar nuo tradicijų nutolusias šeimas. Užtat studentai nevarioja tokių apibūdinimų, kaip „biologinė šeima“, „skrybių ištikta šeima“, „naujos santuokos šeima“ ir pan. „Šeima – tai vyro ir moters gyvenimas kartu, įteisintas įstatymiška, ir vaikų auginimas juos dorybingai auklėjant“, – tokią šeimos apibrėžtį pateikė studentė.

Dėl studentų intencionalaus nusiteikimo artimoje ateityje realizuoti santuoką (t. y. ištekėti ar vesti) daugumos respondentų šeimos pagal realybėje aptinkamus modelius neklasifikuojamos. Studentai linkę orientotis tik į laimingas ir darnias šeimas. Kas kita – platus ir įvairus tokių modelių perfrazavimas, kaip antai: „Šeima – įteisinta vyro ir moters meilė (Hegelio poveikis)“; „Šeima – jaukūs namai“; „Šeima – bendras namų ūkis“; „Šeima – jaukus lizdas“; „Šeima – didžiausia vertybė“..

Rinkdami iš mokslinės literatūros geriausiai šeimos esmę perteikiančią apibrėžtį, studentai beveik vienbalsiai pripažįsta A. Musteikio pateiktą „Lietuvių enciklopedijoje“ (t. 29: 394): „Šeima – asmenų grupė, sujungta kraujo, vedybų ar įsūnijimo bei įdukrinimo ryšiais, sudaranti šeiminkavimo junginį, kurio nariai tarpusavyje susižino ir bendrauja pagal atitinkamus vyro ir žmonos, motinos ir tėvo, sūnaus ir dukters, brolio ir sesers vaidmenis ir sukuria, palaiko bei kitiems perduoda bendrą kultūrą“ (enciklopedijos straipsnyje panaudota sociologų E. W. Burgeso ir H. J. Locke formu-

luotė). Visos kitos formuluotės, nepaisant joms skirto didelio dėmesio (kartais didesnio negu šiai apibrėžčiai), nebuvo taip išskirtos. Užtat jos dažniau analizuotos ir vertintos rodant kritinio mąstymo gebėjimus. Tokia analizė atitinka skaityto mokomojo dalyko „Šeimos tyrimas ir konsultavimas“ tikslus ir parodo, kaip studentai įvaldę teorinį diskursą, kuris kartu yra ir pozityvi, ir kritiška reakcija:

„Manau, šis apibrėžimas (A. Musteikio – aut.) geriausiai apibūdina šeimą, pilniausiai perteikia esmę. Šeima – tai juk bendras junginys, ir ji pilna tuomet, kai vyras ir žmona susilaukia vaikelio ar įsivaikina. Kraujo ryšys suburia šeimą. Jei vyras ir žmona tampama dėka vedybų, kraujo ryšys vis vien neišnyksta. Tai stiprina ir daro šeimą nepalaužiamą. Todėl būtina sudaryti tarpusavio šeiminkavimo tam tikras taisykles, kurios daro šeimos narius lygiateisius, skatina juos ugdytis pagarba, pasitikėjimu ir atsakomybę. Juk pagrindinė šeimos funkcija – gimdyti, auklėti ir auginti vaikus“ (Giedrė Č.).

Kitaip A. Musteikio šeimos definiciją vertina Inga P.:

„Tiksliausiai Musteikis nusako šeimos apibrėžimą, nes jame yra išvardytos ir funkcijos, ir paliesti šeimos tarpusavio santykiai, šeimos vertybės, kurios yra labai svarbios. Yra pasakyta apie „bendravimą pagal atitinkamus vaidmenis“. Tokį apibrėžimą paskaičiusi, iš karto supratau, ką autorius norėjo paaiškinti. Apibrėžimas yra informatyvus, tikslus, geriausias, suprantamiausias, pasakantis šeimos esmę, kadangi tik mylintys žmonės gali kurti drauge savo ateitį santuokoje, diegti vertybes, kultūrą savo vaikams“.

Kitokios šeimos apibrėžties kritinės interpretacijos, matyt, rašytos „maištaujančiųjų“ studentų (kurie nebūtinai yra intelektualiausi tarp savo bendraamžių). Reikšdami kritines įžvalgas, rašinių autoriai pirmiausia nurodo, ko nėra (o galėtų būti!) šeimos definicijoje:

„Dabartinės lietuvių šeimos kalbos žodynas“ šeimą apibrėžia kaip žmonių grupę, kurią sudaro tėvai, vaikai ir kartu gyvenantys giminaičiai. Nors šis apibrėžimas ir nusako šeimos struktūrą,

tačiau tiksliai neapibrėžia ir nenusako, iš ko privalo susidėti šeima kaip tvirta ir vieninga visuomenės bendrija“ (Diana A.); „Taip, šeima – tai mažoji socialinė grupė, kuri susideda iš 3–7 žmonių, kuriuos sieja meilė, pagarba ir pasitikėjimas. Tačiau labai svarbu, kokiais ryšiais susieti visi jos nariai. Tėvai gali būti įteisinę savo meilę (situokę), o gali gyventi kohabitacijoje (t. y. susidėję). Vaikai gali būti gimę toje šeimoje, gali būti atsivesti vieno iš sutuoktinių (iš pirmos santuokos ar nesantuokiniai). Vaikai gali būti ir įvaikinti. Šiame šeimos apibrėžime man trūksta to įvairialypio ryšio įvardijimo“ (Aliona C.).

Štai kita iš „Visuotinio enciklopedinio žodyno“ (2005: 1145) paimta ir interpretuota apibrėžtis:

„Šeima, visuomenės grupė, susidedanti iš sutuoktinių ir vaikų (taip pat ir įvaikintų), kartais ir sutuoktinių, giminių“. Toks apibrėžimas nėra tikslus ir tinkamas, kadangi visiškai neatskleidžia šeimos sąvokos turinio. Jame tiesiog per maža informacijos. Nieko neužsimenama apie šeimos funkcijas, mums taip svarbias vertybes, kultūrą, kurią mums turi perduoti tėvai. Svarbus yra ir šeimos tarpusavio ryšys. Juk šeimą sieja bendras likimas. Visko tikslas – bendrai džiaugtis ir kentėti“ (Inga P.).

Į studentų kritinio mąstymo akiratį pateko ir pedagogikos bei šeimotyros vadovėlių pateiktos šeimos apibrėžtys:

„Šeima – pirminė visuomenės ląstelė, viena pagrindinių jos struktūros elementų. Pirminė todėl, kad joje visų pirma ugdomi vaikai, formuojamas charakteris, idealai. Šeima yra ne tik raginimas gyventi, bet ir gyvenimas“.

Taigi autorius atstovauja edukologams. Todėl jam svarbu šeima kaip visuomenės dalis, kurioje auklėjami vaikai. Svarbi prokreacinė funkcija. Iš apibrėžimo neaišku, kas sudaro šeimą. Tai – sutuoktiniai (o gal nesusituokę?), su vaikais ar be jų. Trūksta aiškumo. Sutinku, kad pirminė, nes joje visų pirma ugdomi vaikai. O auginti vaikus – šeimos svarbiausia priedermė. Pagrindas – vyras ir moteris, sujungti šventais santuokos saitais. Jų svarbiausia funkcija yra gimdyti, auklėti, mylėti vaikus“ (Asta M.).

Iš cituotų studentų darbų matyti, kaip jie, išklause mokamąjį dalyką „Šeimos tyrimas ir konsultavimas“, kasdienį diskursą keičia kitu – teoriniu diskursu, atliekamu daugiadalykiškame kontekste (užtat aptariamos filologų, sociologų, edukologų pateiktos šeimų apibrėžtys). Tiesa, reikšdami savo nuomonę, studentai neišvengia kategoriškumo, ypač reikalaudami į apibūdinimą integruoti daugybę šeimos funkcijų.

Beje, studentų atlikta šeimos definicijų analizė vargiai gali pretenduoti praturtinti šeimos mokslą. Būtų paradoksalu, jeigu II kurso studento kompetencija lenktų šioje tyrimo srityje dirbančio sociologo ar edukologo unikalią intelektualinę patirtį. „*Rašant savo šeimos apibrėžimą būtų labai sunku ką nors naujo sugalvoti ir parašyti, ko neparašė mokslininkai*“, – teigia Vaida A.

Dėl palyginti neįprastos ir ugdymo procese retai vartojamos tokios užduoties – įvertinti šeimos apibrėžtis (apibūdinimus), jas analizuoti – ne visi studentai ryžosi tarti „savo žodį“, ypač studijuojantieji vakariniame skyriuje. Stacionaro studentai (intelektualiai geriau pasirengęs ugdymo kontingentas) palankiau sutiko šią užduotį ir, suprantama, dažniau rodė kritinio mąstymo gebėjimus.

Beje, studentų kritinis mąstymas buvo aptiktas dar dviejuose jų raiškos baruose – tai šeimos alternatyvų vertinimuose bei studentų sukurtose ir pateiktose šeimos apibrėžtyse.

Dėl studijuojamojo dalyko poveikio studentams tapo suprantamesnė ir priimtinesnė šeimos deramybė: vyro ir moters meilė atveda juos prie altoriaus, susituokusieji pradeda gyvenimą po vienu stogu, tvarko ir plečia namų ūkį, turi bendrus šeimos pinigus (nors realiai pinigai būtų vyro ir žmonos piniginėse ar banko sąskaitose), gimdo ir augina vaikus, kuria ir tęsia šeimos tradicijas, saugo meilę ir puoselėja vertybes, ypač estetines, dorovines ir religines, išradingai ir pasiaukojančiai auklėja vaikus. Savaip studentų reflektuotas deramybės kontekstas tikrai pasitarnaus jų intencionaliniam santykiui su būsima santuoka ir šeima: jeigu tuoksis, tai tik iš meilės, juridiskai ją įteisins,

gimdys, augins ir gerai auklės vaikus, kurs jaukų namų židinį.

Išvados

1. Atliktas pedagoginis eksperimentas patvirtina P. Ramsdeno suformuluotus gero mokymo (-si) principus. Tai patvirtina geriausi mokomojo dalyko reprezentantai: dėl dalyko poveikio atsiranda pastangos giliau pažinti šeimos prigimtį ir esmę, gebėjimas iš anksto sukaupti jam studijuoti reikalingą medžiagą (išrinktos apibrėžtys) ir ją naujai interpretuoti. Tai liudija palyginti sparčiai (per vieną semestrą) vykstantis šeimos supratimo keitimasis.
2. Iš mokslo ir informacinių šaltinių paimtų šeimos apibrėžčių analizės svarbiausi yra teoriniai teiginiai ir jų (iškart bent kelių) lyginamoji analizė. Du trečdaliai studentų tokią analizę atliko šeimos autentiško būvio (arba deramybės) požiūriu. Kritiškas įžvalgas santykiyje su šeimos apibrėžtimis reiškė trečdalis studentų (kur kas dažniau iš dieninio negu vakarinio skyriaus). Pagrindinė tokio skirtumo priežastis – intelektualinio išprusimo skirtumai tarp studentų. Matyt, daugumai vakarinio skyriaus studentų įprastiau analizuoti šeimos apibrėžtis, randamas jiems prieinamiausiuose šaltiniuose (vadovėliuose ir pan.).
3. Kelta eksperimento hipotezė pasitvirtino: studentai pirmumą skyrė teoriniams diskursams, nes to reikalavo užduotis. Galima tvirtinti, kad beveik visi eksperimento dalyviai rodė gebėjimą formuluoti savo šeimos apibrėžtį (jų turinys, formos raiška galėtų būti kito mokslinio straipsnio objektas).
4. Šeimos apibrėžčių atranka ir analizė – ne vien paprasta, loginio mąstymo reikalaujanti užduotis. Studentai renkasi jų asmenybės tipologiją atitinkančią šeimos definicijų analizę. Užtat vieni iš jų rodo loginio ir sąvokinio mąstymo galią, o kiti teikia pirmumą metaforinei raiškai. Studentams

- ypač rūpi reikšti savo intencionalumą ir teigti visuomenėje šeimos privalomybę – matyti ją kaip vieningų ir tarpusavyje bendraujančių žmonių socialinę santalką (meilės bendruomenę), auginančią ir auklėjančią vaikus.
5. Nors tyrimas hipotezę patvirtino, bet su išlyga: teorinis diskursas prasmingas, kai jame integruojami empiriniai (kasdienybės) diskursai ir viską persmelkia studento egzistencinė patirtis.
 6. Kūrybiškai atlikta užduotis (parašyti rašiniai) ypač vertintina dėl grįžtamosios informacijos: jų analizė pasitarnaus tobulinant mokomojo dalyko turinį, efektyviau organizuojant ugdymo ir mokymo metodus. Dar dažniau studentai turėtų būti įtraukti į savarankišką darbą, individualų ir grupinį užduočių atlikimą. Užduočių baiga – rašytiniai darbai, kuriems panaudojamas ir paskaitų, ir seminarų laikas. Pranašesnės už pasisakymus žodžiu yra rašytinės užduotys.
 7. Studentai geriausiomis (pilniausiomis) ir išsamiausiai šeimos esmę perteikiančiomis apibrėžtimis pripažįsta sociologų, šikart – A. Musteikio pateiktą šeimos definiciją. Į tai galėtų atkreipti dėmesį edukologai, atliekantys šeimos tyrimus ir apibendrinantys jų duomenis. Juolab kad studentai, rinkdami išsamiausių šeimos apibrėžtį, gana kritiškai vertino edukologijos žodynuose (įskaitant žinytus) ir vadovėliuose bei studijų knygose pateiktas šeimos definicijas. Daugiadalykiškas analizės kontekstas (šeimos apibrėžtis filosofinėje, sociologinėje, etinėje, psichologinėje, pedagoginėje literatūroje) tarnauja atsirandančiam studentų šeimos esmės supratimui ir iki šiolei turėto sąmonės vaizdo keitimuisi.
 8. Šeimotyra yra iš tų mokomųjų dalykų, kurie lydimi ryškaus recipientų emocionalumo ir intencionalumo. Šeimos dalyką studijuojantis subjektas nuolatos mąsto apie santuokos ir šeimos ateitį bei tapatiną save su žmonėmis, branginančiais meilę,

prisiimančiais įsipareigojimus ir moralinę atsakomybę už darnų sugyvenimą ir vaikų auklėjimą šeimoje. Rašančiųjų apie šeimą intencionalumą ir emocionalumą lemia asmenybės tipologijos: dažniausiai taip rašo studentai, rodantys polinkį vaizdingam žodžiui, metaforiškai šeimos raiškai. Loginio prado atstovai rečiau išsako matrimonialines intencijas. Matyti, kad ir vieniems, ir kitiems studentams rūpi Lietuvos šeimos ateitis.

Literatūra

- Bajoriūnas, Z. 1997. *Šeimos edukologija*. Vilnius: Jošara.
- Bajoriūnas, Z. 1998. „Studentų aktyvumo didinimas dėstant „Familitikos pagrindus“, *Pedagogika* 36: 26–31.
- Dundulienė, P. 1988. „Šeima“, iš *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4.
- Hegel, G. W. F. 1997. *Dvasios fenomenologija*. Vilnius: ALK prada.
- Hegel, G. W. F. 2000. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: Mintis.
- Jovaiša, L. 1985. *Ugdymo gairės*. Kaunas: Šviesa.
- Kvieskienė, G. 2003. *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: VPU.
- Leliūgienė, I. 2002. *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinytas*. Kaunas: Technologija.
- Leliūgienė, I. 2002. *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
- Leonavičius, J. 1993. *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia.
- Maceina, A. 2002. „Tautinis auklėjimas“, iš *Raštai*, t. 8. Vilnius: Mintis.
- Machmutovas, M. 1983. *Probleminio mokymo organizavimas mokykloje*. Kaunas: Šviesa.
- Miškinis, K. 2003. *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: Aušra.

- Musteikis, A. 1963. „Šeima“, iš *Lietuvos enciklopedija*, t. 29.
- Navaitis, G. 2002. *Psichologinis šeimos konsultavimas: teorijos ir metodai*. Vilnius: Tyto alba.
- Ramsden, P. 2000. *Kaip mokyti aukštojoje mokykloje*. Vilnius: Aidai.
- Rupšienė, L. 2001. *Šeimotyros įvadas*. Klaipėda: KU leidykla.
- Ruseckienė, L. 1988. *Lietuvių literatūros mokymo metodika*. Vilnius: Mokslas.
- Skujienė, G.; Steponėnienė, A. 2007. *Šeimos etika*. Vilnius: Rosma.
- Šalkauskis, S. 2002. „Visuomeninis auklėjimas“, iš *Raštai*, t. 7. Vilnius: Mintis.
- „Šeima“. 1983. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 10: 550.
- „Šeima“. 1971. *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 3: 374–376.
- „Šeima“. 2005. *Visuotinis enciklopedinis žodynas*. Vilnius: Gamta.
- „Šeima“. 2000. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: MELI.
- Uzdila, J. 1993. *Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje*. Vilnius: Academia.
- Uzdila, J. V. 2001. *Lietuvių šeimotyra*. Vilnius: Lietuvos mokslas.
- Valstybinė šeimos politikos koncepcija*. Projektas. 2007. Rengė R. Baškiešė vadovaujama darbo grupė. Vilnius: LR Seimas.
- Vaitkevičius, J. 1995. *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Egalda.
- Vyšniauskaitė, A.; Kalnius, P.; Paukštytė, R. 1995. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis.
- Wojtyła, K. 1994. *Meilė ir atsakomybė*. Vilnius: Alka.
- Žemaitis, V. 2005. *Šeimos etika*. Vilnius: Rosma.

THE ASSESSMENT OF MASTERING THE ACADEMIC SUBJECT THROUGH CREATIVE ACTIVITY

Juozas Vytautas Uzdila

The mastering of the course “Family Research and Consultation” conducted to students of social education at Vilnius pedagogical university was checked by assigning them the creative task of reflecting on what family definition best conveys the essence of this social community. The pedagogical experiment has proved that a course on family studies influences students’ matrimonial attitudes, their theoretical reflection, a study of scholarly texts from diverse sources, as well as their interpretative skills. Students accept education scientists’ family definitions rather critically, and in making an interdisciplinary analysis, tend to give priority to family definitions presented by sociologists, especially to family definitions in A. Musteikis’ “Lithuanians’ Encyclopedia”.

Keywords: good university training; a creative task as the miniature of the academic subject; family definitions; the student as an interpreter of family definitions.

Įteikta 2008 01 14; priimta 2009 02 25